

Matematika a etika pro právníky. Kde by byl učitel ústavního práva bez Vladimíra Klokočky ?

Na podzim loňského roku a letos na jaře se v několika významných českých periodikách objevily rozhovory s Vladimírem Klokočkou. Proč se tento „blanický rytíř“ naší ústavnosti probudil a považoval za nutné se opakovaně vyjádřit ve veřejné debatě ke stavu naší justice či úpadku politické kultury demonstrované ústavním zákonem o zkrácení volebního období? Asi proto, že dospěl k závěru, že se česká justice „dostala do své nejvážnější krize od roku 1989. Na to nemusím mluvit ani o banánové republice, ani o justiční mafii. Takové konstatování by mělo být burcující samo o sobě.“¹ Klokočka také opakovaně upozornil na to, že „dvacet let po pádu starého režimu by se také dalo očekávat, že se bude u nás dál rozvíjet demokratický a právní stát. Místo toho se setkáváme se snahou měnit obsah ústavy, aniž by se změnil její text, se snahou ústavu obcházet, dezinterpretovat ji, s pokusy odklonit od ústavy psané ústavu praktikovanou. ... Mocní často směřují k tomu si vše zjednodušovat. Zdá se jim složité sněmovnu rozpouštět, a zkracují proto její volební období zvláštním ústavním zákonem.“²

Vladimír Klokočka je také nejlepším českým autorem, jenž mi poskytl argumenty v loňské debatě o případné změně volebního systému do Poslanecké sněmovny, která se týkala návrhu několika absurdních řešení, jejichž cílem nebylo zlepšit volební systém, ale spíše najít formuli, která by vládnoucí většinu udržela u moci a zjednodušila jí vládnutí.³ Základní českou právní učebnicí o volebním právu je totiž stále Klokočkova kniha *Politické reprezentace a volby v demokratických systémech* z roku 1991,⁴ která by si určitě zasloužila nové vydání a již považují za důležitý pramen všechny zásadní české ústavněprávní texty o volbách.⁵

Právě při debatách o možné změně volebního systému jsem si uvědomila, že občané, novináři i právníci jsou od věcné debaty o obsahu volebních předpisů odrazeni různými modely, přepočty a cizími slovy, takže vůbec nejsou schopni posoudit, co jaká volební změna bude znamenat. Co je účelová manipulace, co hloupost a co pouze technikálie. Vladimír Klokočka jako autor i ústavní soudce zpravodaj ve svých odborných textech i nálezech a disentech dokázal popsat složité problémy volebního práva velmi pochopitelně a srozumitelně, aniž by však cokoli nepřijatelně zjednodušil. Nelze nezpomenout zejména nálezy o zrušení tříprocentní klauzule pro finanční podpory kandidujícím stranám⁶, o ústavnosti pětiprocentní

¹ Publikováno v Lidových novinách dne 14. 3. 2009 v rozhovoru s Vladimírem Klokočkou, nazvaném „Banánová republika? To snad ne, ale ...“

² Publikováno v Respektu dne 31. 5. 2009 v rozhovoru Karla Hvižďaly s Vladimírem Klokočkou pod názvem „Někdy se mi chce emigrovat“

³ Což je vlastně bohužel v naší zemi jediný důvod, který zatím vedl ke změnám volebního systému prakticky před každými parlamentními volbami.

⁴ V. Klokočka. *Politické reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha: Aleco, 1991.

⁵ Filip, J. *Základní otázky volebního práva*. In Šimíček, V. (ed.). *Volby v demokracii*. Brno: Nadace Mezinárodního politologického ústavu PrF MU, 1995. Šimíček, V., Molek, P. *Soudní přezkum voleb*. Praha: Linde, 2006, s. 84 – 86. Filip, J. *Ústavní právo České republiky. 1, Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR*. Brno MU: Doplněk, 2003. Holländer, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. Lebeda, T. *Volební systémy poměrného zastoupení. Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum, 2008. Novák, M., Lebeda, T. *Volební stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. Jediný Antoš, M. v *Principy voleb v České republice*. Praha: Linde, 2008, s citovanou knihou nepracuje, odkazuje jen na novější Klokočkovu publikaci, obsahující ústavní dokumenty.

⁶ Nález Pl. ÚS 30/98 ze dne 13. 10. 1999, publikovaný pod č. 243/1999 Sb.

uzavírací klauzule při volbách do Poslanecké sněmovny,⁷ disent k nálezu ve věci volební kauce pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.⁸

Vladimír Klokočka byl vždy zastáncem spíše většinového volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu, protože poměrný systém neumožňuje vytvořit funkční vládu a také proto, že u poměrného zastoupení je nebezpečí nadvlády politických centrál, které stanoví pořadí kandidátů.⁹ Klokočka se však rozhodně postavil proti volebnímu zákonu vytvořenému v době opoziční smlouvy,¹⁰ který byl prezentován právě jako pokus o nastolení většintvorných prvků do proporčního volebního zákona. Zmíněná novelizace volebního zákona, zrušená ústavním soudem,¹¹ na niž navazovala v obdobném duchu i novela zákona o politických stranách se totiž pokusila zachovat všechny nevýhody obou volebních systémů: sestavování kandidátek z poslušných stranických pěšáků, vyloučení menších stran z politického boje,¹² většinový výsledek bez osobností z volebních obvodů. Tímto zákonem vytvořený volební systém, pro který byl dokonce použit speciální dělitel 1,42, nastavený tak, aby hlasy odevzdané velkým stranám měly vyšší sílu než hlasy pro malé strany, mi vždy evokoval text Václava Havla, Klokočkova oblíbence, kterým kritizoval dialektický materialismus, jež je velmi dobře použitelný i na zmíněný ústavním soudem zrušený volební zákon. „Každý z nás zná tuto situaci: někdo vysloví názor A, někdo jiný vysloví názor B, načež přijde někdo třetí, kdo řekne, že názor A má „jisté pozitivní rysy“ a že „na určité situace“ jej lze skutečně „do jisté míry“ akceptovat, že má však i své „jisté negativní rysy“ a že „za určité situace“ může vést k „jistým nesprávným závěrům“, protože přehlídí okolnosti, vyslovené názorem B, který má nesporně své „jisté pozitivní rysy“ a který je nutno „za určité situace“ „do jisté míry“ akceptovat, dokážeme-li ovšem jeho pozitivní rysy oddělit od jeho „jistých negativních rysů“, které by „za určité situace“ mohly pravděpodobně vést k „jistým nesprávným závěrům“; a že tedy „správného názoru“ se lze dobrat jediné tak, dovedeme-li si vzít to pozitivní z názoru A i B a odstranit z obou názorů to negativní, a dovedeme-li takto prověřený názor A i B spojit v názor C, který z obou původních názorů vychází a zároveň oba překonává. Oběma původním diskutérům nezbude po této šalomounské syntéze než syntetikovi zatleskat, neboť diskusi je konec a vše bylo s konečnou platností vyřešeno. A přece nic vyřešeno nebylo a jediné, co se stalo, je to, že oběma diskutujícím bylo znemožněno říci ještě mnoho zajímavých argumentů pro názor A i B. Určitý typ „dialektické syntézy“ tu tedy vlastně zlikvidoval dva cenné, byť jednostranné názory tím, že je spojil v jeden společný názor, který sice není jednostranný, který je však zato zase naprosto bezcenný.“¹³

Pokud se zmiňujeme o nálezu Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 42/2000, nelze nepřipomenout, že to byly právě myšlenky Klokočkova disentu k zamítavému nálezu ve věci zrušení volebních kavic (Pl. ÚS 3/1996 ze dne 15. 5. 1996, publikovaný pod č. 161/1996 Sb.) a Klokočkův náleze ve věci klauzule pro výplatu finanční podpory (Pl. ÚS 30/98 ze dne 13. 10. 1999, publikovaný pod č. 243/1999 Sb.), které se staly argumentačním základem nálezu Pl. ÚS 42/2000 v části zrušení volební kauce u proporční volby do Poslanecké sněmovny (část VII

⁷ Nález Pl. ÚS 25/96 ze dne 2. 4. 1997, publikovaný pod č. 88/1997 Sb. a navazující náleze I. ÚS 437/98 ze dne 15.12.1999.

⁸ Disent k nálezu Pl. ÚS 3/96 ze dne 15. 5. 1996, náleze publikován pod č. 161/1996 Sb.

⁹ V článku Ludka Navary publikovaném v Mladé frontě Dnes ze dne 19. 9. 2008 Tlustý odkryl poměry v naší politice, říká bývalý ústavní soudce.

¹⁰ Zákonem č. 204/2000 Sb.

¹¹ Pl. ÚS 42/2000 ze dne 24. 1. 2001, publikovaný pod č. 64/2000 Sb.

¹² Účelová dvacetiprocentní uzavírací klauzule pro koalici tvořenou ze čtyř stran, když zásadním politickým oponentem opoziční smlouvy byla právě Čtyřkoalice, vytvořená z malých stran.

¹³ Havel, V. Dialektická metafyzika. Protokoly. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 69, 70

bod 2 nálezu) stejně jako dvouprocentní omezovací klauzule pro vznik nároku na výplatu příspěvku na úhradu volebních nákladů (část VII bod 3 nálezu).

Klokočkův dissent k zamítavému nálezu ke zrušení volebních kaucí (Pl. ÚS 3/1996 ze dne 15. 5. 1996) vycházel z myšlenky, že „tam, kde se uplatňuje soustava poměrného zastoupení (volby do Poslanecké sněmovny), vyhýbají se integrační stimuly přímo záměrně apriornímu zásahu, který by limitoval účast ve volební soutěži, protože hlasování voličů má být v maximální možné míře věrohodným obrazem voličského sboru. Zákroky proti tříštění politické reprezentace proto v systémech poměrného zastoupení probíhají vesměs až následně, tj. po svobodném a neomezeném hlasování voličů, a to pomocí zvláštních technik při rozdělování mandátů, zpravidla též při použití pětiprocentní omezovací klauzule. To je totiž účinný způsob, jak při dodržení neomezené volební soutěže působit k tomu, aby roztržitěné politické složení Sněmovny neohrozilo efektivní činnost zákonodárského sboru.“

Vynikající definice proporčního volebního systému je pak obsažena v nálezu Pl. ÚS 25/1996 ze dne 2. 4. 1997, publikovaném pod č. 88/1997 Sb., o ústavnosti pětiprocentní uzavírací klauzule při volbách do Poslanecké sněmovny, podle něž proporční systém „vyžaduje, aby při sčítání všechny hlasy platily stejně, tj. měly stejnou početní váhu (kvantitativní rovnost) a stejnou závažnost, a aby sčítání umožnilo přesnou početní diferenciaci voličského sboru, tj. přesnou početní „identifikaci“ podpory voličů jednotlivým kandidátním listinám.“ Dále je tato definice proporčního volebního systému dopracována v nálezu Pl. ÚS 30/98 ze dne 13. 10. 1999 o zrušení tříprocentní klauzule pro finanční podpory, která narušuje svobodnou soutěž politických stran: „Jestliže moderní reprezentativní demokracie bere zřetel na funkčnost parlamentního systému a přijímá v omezené míře integrační stimul do systému rozdělování mandátů, neznamená to, že integrační hlediska smějí mít přednost před principem volné a v zásadě neomezené volební soutěže volebních stran. ... Integrační stimuly jsou v reprezentativní demokracii v omezené míře přípustné až po ukončení procesu svobodné soutěže právně rovných politických stran, tedy po sečtení hlasů pro strany, a to určitou diferenciací při rozdělování mandátů, nikoli však apriorně finanční stimulací některých a znevýhodněním jiných stran, neboť tím by docházelo k modifikaci a stylizaci již v počtu hlasů pro politické strany odevzdaných.“¹⁴

Zajímavým příspěvkem k problematice uzavírací klauzule pro vstup do parlamentu a jejího souladu s právem na svobodné volby je nedávné rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Yumak a Sadak proti Turecku* (stížnost č. 10226/03).¹⁵ Intencí právní úpravy, která zavedla vysokou desetiprocentní uzavírací klauzuli, byla poměrně dobře patrná snaha vyblokovat kandidátky Lidové demokratické strany (DEHAP), reprezentující kurdské voliče, z účasti v parlamentu; napadené turecké volby v roce 2002 byly nejméně reprezentativní od roku 1946, když 45,3 % voličstva nebylo v parlamentu vůbec zastoupeno. Evropský soud pro lidská práva konstatoval s odkazem na své rozhodnutí *Py proti Francii*¹⁶ k uzavíracím klauzulím, že „pravidla v této oblasti se liší v závislosti na historických a politických faktorech specifických pro každý stát ... Při uplatňování článku 3 protokolu č. 1 tak musí být každé volební zákonodárství posuzováno ve světle politického vývoje dotyčné země, takže

¹⁴ V obou citovaných případech byl soudcem zpravodajem Vladimír Klokočka.

¹⁵ Výborně okomentovaný Pavlem Molkem v časopise *Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva*, č. 3 z roku 2007, str. 163 a násl. (jeho překlad v následujících citacích používám). Molek referoval o rozhodnutí senátu ze dne 30. 1. 2007, toto rozhodnutí bylo potvrzeno i Velkým senátem Evropského soudu pro lidská práva dne 8. 7. 2008. Rozhodnutí Velkého senátu rovněž obsahuje zásadní nesouhlasná separátní stanoviska soudců Tulkense, Vajice, Jaegera a Šikuty.

¹⁶ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z 11.1.2005, stížnost č. 11123/84

řešení, jež by byla nepřijatelná v kontextu jednoho systému, mohou být ospravedlnitelná v kontextu jiného tak dlouho, pokud zvolený systém vytváří podmínky, které zaručí svobodné vyjádření názorů lidu při volbě zákonodárského sboru“ (§ 61). Soud z toho vyvodil, že by bylo vhodné, aby turecká výjimečně vysoká uzavírací klauzule byla snížena v zájmu zajištění optimální reprezentace různých politických směrů bez obětování cíle vytvoření stabilních parlamentních většin, tato oblast však musí být ponechána k rozhodnutí národním orgánům. Disentující soudci poukázali na to, že Evropský soud pro lidská práva se zalekl možnosti, že by měl zasahovat do tak výsostné sféry rozhodování vnitrostátních orgánů, jako je právě úprava volebního systému, což však zanechává jistou „pachut“ s přihlédnutím k tomu, že napadené opatření je zacíleno proti regionálně zakotveným politickým stranám, což v tureckém kontextu znamená strany kurdské. Evropský soud pro lidská práva tedy na jedné straně odmítl poskytnout právní ochranu příslušníkům ostrakizované národnostní menšiny, neboť se zalekl, že by se měl vyjadřovat nejen pouze k pasivnímu volebnímu právu jednotlivců, ale i k vnitrostátnímu volebnímu systému jako celku, na druhou stranu však předvedl u vnitrostátních soudů neobvyklou zdrženlivost a respektování hranic svého mandátu.

Ve světle výše citovaných rozhodnutí českého ústavního soudu Pl. ÚS 42/2000 a Pl. ÚS 25/96 i úvah o míře zdrženlivosti soudu v zásazích do volebního systému jako celku je zajímavá i aktuální česká judikatura - usnesení Pl. ÚS 57/06 ze dne 17. 4. 2009 a II. ÚS 582/06 ze dne 14. 5. 2008¹⁷, kdy Ústavní soud ČR aproboval „vysoké přirozené prahy, které brání kandidátům malých stran s rovnoměrně geograficky rozloženým elektorátem získávat v menších a středně velkých obvodech mandáty“¹⁸ i různou váhu hlasů pro malé a velké strany v různě velkých volebních obvodech,¹⁹ které vyplývají z recentní právní úpravy voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.²⁰

Problematika volebního práva je velmi zajímavá i z pohledu pedagogického. Ačkoli by každý volič měl rozumět, za jakých podmínek volí své kandidáty, jaká má práva v procesu voleb, na koho a co si má dát pozor při svých preferencích, tyto úvahy jsou opravdu velmi minoritní. Ani právníci toho o volebním právu mnoho nevědí. Když se zeptáte absolventů právnických fakult, zda je zajímala výuka volebního práva a co si z ní odnesli, dozvíte se, že je to nebavilo, protože šlo o zapamatování technických věcí, učili se nějaké formule s komplikovanými názvy, jsou to jakási čísla, nevidí reálnou aplikaci a nechápou, proč studovat tolik detailů. Někomu zase vadí, že se nešlo do větší hloubky, takže nepochopil podstatu. Obvykle se pak stočí debata na kvalitu výuky práva obecně a nemožnost vedení debaty o smyslu právní úpravy, když jste zahlceni obrovským množstvím dat.

Můj recept, jak v nejkratší době a bez větší námahy pochopit podstatu právní úpravy volebního práva v ČR, spočívá v radě přečíst si Klokočkův náleze o ústavnosti uzavírací klauzule a podívat se, jak vypadají jednotlivé volební lístky. Nález o ústavnosti uzavírací klauzule je nejlepší studijní pomůckou pro vysvětlení role voleb v demokratické společnosti a

¹⁷ Navazující na rozsáhlou argumentaci usnesení Nejvyššího správního soudu č. j. Vol 50/2006-53 ze dne 29. 6. 2006

¹⁸ Lebeda, T. *Volební systém a voličské rozhodování*. In: Voliči a volby 2006. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, s. 34.

¹⁹ Volební obvod odpovídá samosprávnému kraji, přičemž velikost, resp. lidnatost samosprávných krajů v ČR je velmi různá.

²⁰ V této souvislosti nelze nezmínit i naprosto disproporční zastoupení žen v českém parlamentu, které klesá a v současnosti činí asi 17 %. Případná úvaha o důvodech této situace či cestách k její nápravě by byla natolik kontroverzní, že se jí v tomto textu nezabývám. K věci více na http://www.padesatprocent.cz/col/21/zeny_v_politice.htm

rozlišení většinového a proporčního volebního systému (princip integrace, tedy ustavení vlády, a princip reprezentace, tedy reprezentativní složení parlamentu, jako dva hlavní cíle voleb). Podle volebních lístků si pak studenti jednoduše zafixují, že pro většinový volební systém jsou typické menší jednomandátové volební obvody, kde obvykle znají svého kandidáta, a pro proporční velké vícemandátové volební obvody se stranickými kandidátky; několik vícemandátových kandidátek vytištěných na jednom listě pro obecní volby jsou zase dobrým příkladem pro volnou kandidátku na rozdíl od systému co strana, to lístek, typického pro listiny vázané. Pokud se mi podaří studentům vysvětlit, komu asi tak bude pomáhat, když bude dělitel vyšší než jedna, pak si myslím, že jsme dospěli do bodu, kdy by mohli být ostražitější proti pokusům zmanipulovat výsledky voleb pomocí volební aritmetiky. Pokud si závěrem uvědomí, že při legislativní úpravě voleb musí být chráněna politická menšina a svobodná soutěž politických sil a stran, tak je úkol více méně splněn (a pánové d'Hondt, Hagenbach-Bischoff, Lijphart nebo Sainte-Laguë u toho v prvním ročníku práv nezbytně nutně nemusí být).

Vedle uvedených Klokočových volebních judikátů je stále nejsrozumitelnějším učebním textem o volebním právu již citovaná Klokočková kniha *Politické reprezentace a volby v demokratických systémech*. Pro výuku ústavního práva na českých právnických fakultách jsou mimořádně přínosné i další Klokočovy texty, zejména jeho *Ústavní systémy evropských států*,²¹ či *Ústavy států Evropské unie* (jejichž spoluautorkou je Eliška Wagnerová),²² které pomáhají pochopit různé typy funkčních modelů forem demokratického právního státu. Klokočka se v citovaných textech zamýšlí i nad perspektivami evropského parlamentarismu a jeho vývojovými tendencemi a upozorňuje mimo jiné na aplikaci principu „nadpozitivního práva“ a nedotknutelných principů ústavního státu, jež nesmí být parlamentem měněny ani rušeny a jsou postaveny „*ultra vires*“, mimo parlamentní kompetenci.²³ Nelze nezpomenout, že Klokočka jako celoživotně obdivovaný pedagog i první děkan obnovené brněnské právnické fakulty z konce 60. let se i v době komunistického režimu snažil studenty seznamovat s logikou fungování nejdůležitějších demokratických států světa²⁴ a s tím, jak přemýšlet o volebním právu.²⁵

Velký přínos pro studium ústavního práva i právní filozofie má pak nálezy, který formuloval soudce zpravodaj Klokočka k zákonu o protiprávnosti komunistického režimu Pl. ÚS 19/93 ze dne 21. 12. 1993, publikovaný pod č. 14/1994 Sb. V nálezu „se Ústavní soud vypořádal s pokusem povýšit formální kontinuitu s právem starého režimu na uznání faktické legitimacy tehdejšího nedemokratického právního systému.“²⁶ V tomto nálezu najdeme určitě jednu z nejcitovanějších myšlenek ze všech rozhodnutí českého ústavního soudu: „Naše nová Ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti. Ústava České republiky akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově-materiálnímu smyslu, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užití právních norem měří. To

²¹ Publikováno Praha: Linde 2006.

²² I. díl publikován Praha: Linde, 2004, II. díl Praha: Linde 2005.

²³ Klokočka, V. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde 2006, s. 401.

²⁴ Přehled státního zřízení buržoazních zemí z roku 1962, 1963 a 1965, Ústavní právo kapitalistických zemí 1967, 1969.

²⁵ Volby v pluralitních demokraciích, Praha: Svoboda 1968.

²⁶ Klokočka, V. *Cesty české ústavnosti*. In: Kokeš, M., Pospíšil I. (ed.) *In dubio pro libertate*, Pocta Elišky Wagnerové u příležitosti životního jubilea. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 17

znamená i při kontinuitě se "starým právem" hodnotovou diskontinuitu se "starým režimem". Toto pojetí ústavního státu odmítá formálně-racionální legitimitu režimu a formální právní stát. Ať jsou zákony státu jakékoli, ve státě, který se označuje za demokratický a proklamuje princip svrchovanosti lidu, nemůže být žádný jiný režim legitimní než režim demokratický.“

Jako učitel mladých právníků se zamýšlím nad tím, jak zprostředkovat studentům komplikovaný hodnotový řád, bez něž právo ve společnosti nefunguje. Asi to není možné bez propojení s praxí²⁷ i s filozofickými úvahami. Bohužel je jednodušší o hodnotách v právu debatovat na sociálněvědných či filozofických školách - moc mě mrzí, že osobnosti, které tato témata aktuálně nastolují a považují je za důležitá, tak často nevedou tuto debatu na právnické fakultě, ale mimo ni.²⁸ Tedy bez přímého vlivu na studenty, kteří jednou převezmou odpovědnost za právní realitu v této zemi. A nebylo by to marné, vždyť jeden z nejtrefnějších komentářů, který jsem k debatě o hodnotách v právu a jeho výuce objevila, byl na blogu *Jiné právo* od studenta práv Jakuba Jošta: „...konstatovanie, že dobrým právnikom je človek preto, že je dobrým človekom, je veľká vec. Este neviem, či je to aj pravda, ale znie to užasne.“²⁹

Zásadní myšlenkou pro výuku práva a jeho hodnotového základu je myslím povinnost učitele studenty motivovat, aby otevřeli oči. Aplikujete-li určitý paragraf a vyložíte-li jej určitým způsobem, obvykle tím vkládáte do své interpretace práva svůj vlastní hodnotový postoj. Není řešením studenty učit, co konkrétně v jaké situaci je z hlediska hodnotového správná odpověď. Studenti by si však měli uvědomit a přiznat si, že při řešení právních problémů do svého rozhodnutí zahrnují své hodnotové postoje i morální hodnoty společnosti. Co se stane, nebudeme-li jako právníci hovořit o hodnotách a morálce a budeme-li předstírat, že soudní rozhodování je technologie prostá všech hodnot? Pokud si sami nepřipustíme svou hodnotovou orientaci a nebudeme s ní pracovat, tak v jakési kaširované objektivitě bude působit až směšně problesknutí jasných osobních preferencí, které nepřipuštně tím více vystupují na povrch.

Při debatách o dalším vývoji struktury zaměstnanosti a úkolu humanitních věd jsme si uvědomili: už existuje počítač, který umí porazit v šachu Garryho Kasparova. Rutinní složité intelektuální činnosti lidí budou tedy asi postupně nahrazovány umělou inteligencí. Jediná věc, v níž můžeme počítačům konkurovat, je právě existence vyšších citů. Schopnost empatie, nastolování hodnotových otázek, získávání druhých pro určité myšlenky. Úkolem učitele vedle nácviku dovedností ve zvládání složitých rutinních intelektuálních činností by tedy mělo být také kultivování těchto vyšších citů u studentů. Při fungování práva ve společnosti jsem si vždy uvědomovala, že spravedlnost (stejně jako křivda) je vlastně určitý pocit; spravedlnost není vysvětlitelná jen intelektuálně, ale velmi často je vnímána emotivně a tento emotivní prožitek, pocit, je důležitý pro její fungování.

Cesta, jak vnést do rozhodování soudů, výuky práva či debaty o právu hodnotový rozměr, je často vedena přes ústavu či lidskoprávní katalogy. K tomu nám nepomůže prosté konstatování, že ústavnost je soulad normativních i individuálních právních aktů s ústavou. Ústavnost je totiž cesta, kterou se do práva snažíme dostávat hodnoty, které považujeme za důležité a to, které hodnoty považujeme za důležité, si ujasňujeme zejména tím, že se ústavou

²⁷ Součástí povinného kurikula studenta práv by měla být právní klinika, která ho seznámí s konkrétními případy realizace práva v případě, že se ho domáhají ti malí, slabí a bezvýznamní a on tím získá nejen praktickou zkušenost a výcvik dovedností, ale také prožitek boje za spravedlnost.

²⁸ Eliška Wagnerová, Jan Sokol, Jiří Baroš, Barbora Havelková.

²⁹ <http://jinepravo.blogspot.com/2008/03/prvnkovy-sprvn-odpovdi-s-bonusem.html>

a jejím působením v právu a společnosti dlouhodobě a hluboce zabýváme. Přesněji řečeno ujasňování si těchto hodnot je kontinuálním nekončícím úkolem každého dobrého právníka. Kromě studia ústavy a jednotlivých případů její realizace mají významný vliv na ujasňování si hodnot, které jsou pro ústavnost důležité, důležitá rozhodnutí a odborné texty (například citované rozhodnutí o ústavnosti zákona o protiprávnosti komunistického režimu) a setkání s mimořádnými osobnostmi, s takovými osobnostmi jako je právě Vladimír Klokočka.

Klokočkova práce teoretika i soudce je vždy poctivou službou spravedlnosti a ústavnosti, ne samoúčelnou intelektuální exhibicí; jasné zásadové postoje bez arogance a povyšování – už sám tento přístup je pro studenty, právníky i české ústavní soudnictví velikou školou.

Nabízí se otázka, co bychom se měli od Vladimíra Klokočky naučit a co je dobré si osvojit, když učíte volební právo i právnickou etiku, jak by měly vypadat dobré učebnice práva či nálezy ústavního soudu či jak vypadá cíl práce dobrého právníka a učitele.

Odpověď je jednoduchá a přitom velmi zavazující: Pro Klokočkovy texty, ale i právní, politická a morální stanoviska, je typická jejich jednoznačnost, srozumitelnost a přitom postižení všeho podstatného, tedy:

Jednoduchost bez zjednodušení.

Kdo ví, co je v něm úctyhodného,
a má na zřeteli, co je v něm zahanbujícího,
stává se širokým údolím světa.
Kdo je širokým údolím světa,
má dostatek stále působící ctnosti
a může se vrátit do stavu původní jednoduchosti.
Rozptylováním jednoduchosti
povstávají "nádoby užitku".
používány moudrým,
slouží jako nástroje vlády a správy.
Pak svrchovaný řád
zůstává nerozdělen a neporušen.³⁰

³⁰ Z kapitoly 28 – návrat jednoduchosti Tao te ťing (překlad Bertý Krebsové).